

*М.А. ХВЕСИК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, директор
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України»
Ю.М. ХВЕСИК, доктор економічних наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Сталий розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектору

“Стійкий розвиток не має альтернатив. Це єдиний шлях, який дає змогу всьому людству нормально існувати на нашій унікальній планеті”. “Ми закликаємо відповідні регіональні, національні, субнаціональні і місцеві органи влади розробляти та використовувати стратегії стійкого розвитку в якості ключових інструментів для управління процесом прийняття рішень і забезпечення стійкого розвитку на всіх рівнях” (Майбутнє, якого ми хочемо: заключний документ Конференції ООН зі сталого розвитку 20-22 червня 2012 р., Ріо-де-Жанейро, Бразилія)

Постановка проблеми. На початку XXI ст. світ постав перед новими викликами і загрозами, які неможливо вирішити, використовуючи консервативні методи й підходи. У контексті пошуку нової моделі подальшого розвитку однією з найпріоритетніших вважається концепція сталого розвитку, за якого подальше зростання відбувається на основі узгодження та гармонізації соціальної, економічної й екологічної складових із метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. Основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді: людина – господарство – природа. Сталий розвиток узагальнює в собі процес виживання й відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини в природі.

Грунтуючись на основних ідеях і принципах, декларованих на конференціях ООН з питань навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992, 2002, 2012), Україна вважає доцільним перехід до сталого розвитку, при якому забезпечується збалансоване

розв'язання соціально-економічних завдань, збереження сприятливого стану навколишнього середовища й природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь. У цьому контексті відзначимо, що Україна може забезпечити перехід до сталого розвитку виключно шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної модернізації виробництва, використання творчого потенціалу суспільства для розбудови та процвітання держави.

На думку значної кількості експертів, у найближчі 10-15 років однією з галузей-локомотивів, які дадуть змогу Україні суттєво зміцнити свої внутрішні й зовнішні (глобальні) позиції, є аграрний сектор економіки. Маючи найродючіші ґрунти у світі, сприятливі природні умови, позитивний досвід ведення сільського господарства, держава має використати цей шанс. Крім того, на думку Г. Стерлігова, важливою перевагою України на світових аграрних ринках є невиснаженість її ґрунтів (після розпаду Радянського Союзу значна частина родючих українських земель не була залучена до використання, а просто “відпочивала”). Відмінною є ситуація в ЄС або США, де ґрунти інтенсивно використовуються упродовж усіх років. У контексті розуміння важливості стимулювання розвитку аграрного секто-

ру доцільним є визначення можливостей його позиціонування у системі сталих координат, що дасть змогу використання нового інструментарію та підходів для забезпечення національного зростання і добробуту держави у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нинішній час існує значна кількість досліджень, що характеризують питання сталого розвитку регіонального виміру, визначають ключові параметри функціонування аграрного сектору економіки. Зокрема, до числа тих розробок, які досліджують просторові особливості, можна віднести наступні роботи [2-5, 7]. Їх особливістю є комплексний характер, що полягає у системному розгляді всіх ключових змістовних і функціональних особливостей регіонів. Друга група робіт [8-9] визначає особливості розвитку природного середовища та його окремих аспектів (зокрема, природокористування) у системі забезпечення сталого функціонування. Розвиток аграрної сфери досліджений у зазначених працях [1,6,10], в яких автори визначають її основні параметри й перспективні вектори функціонування на майбутнє.

Невирішені проблеми. Визначаючи вагомість наявних розробок і досліджень, акцентуємо увагу на тому, що відносно незначна увага приділяється питанням дослідження функціонування аграрного сектору економіки у контексті сталого розвитку. Крім того, потребують свого дослідження можливості ви-

користання та адаптації принципів сталого розвитку (структурні ознаки динаміки сталого розвитку, потенціал сталого розвитку, пріоритети забезпечення й ін.) відносно аграрного сектору економіки.

Мета статті – дослідження основних характеристик концепції сталого розвитку для держави та можливостей її адаптації відносно аграрного сектору економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Розуміння людством помилковості обраного природоруйнівного шляху розвитку сприяло появі низки концептуальних підходів щодо подолання проблем, що виникли. Концепція сталого розвитку, як пріоритетна парадигма подальшого функціонування, надає змогу і формує необхідний інструментарій для розв'язання проблем, що виникли перед людством. У процесі поступового розгортання концепту сталого розвитку визначаються нові орієнтири, які пов'язані з питаннями участі у розв'язанні проблем бізнесу, створення так званої “зеленої” економіки.

У цілому необхідно відзначити, що структурні ознаки сталого еколого-орієнтованого розвитку господарських систем формуються в полі квадриги: духовність – культура – політика – економіка (рис. 1). Наведені координати гармонійно поєднуються із наведеними вище “людина – господарство – природа” і визначаються тісними наслідковими взаємозв'язками.

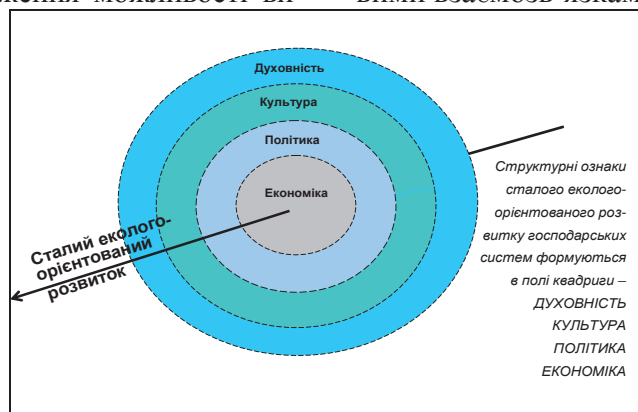

Рис. 1. Структурні ознаки динаміки сталого розвитку

Джерело: Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.

Орієнтуючись на визначені концептуальні засади сталого розвитку, відзначимо, що забезпечення сталого розвитку України ґрунтується на притаманних державі геополі-

тичних, географічних, демографічних, соціально-економічних й екологічних особливостях з урахуванням наступних принципів: забезпечення гармонізації співіснування

людини і природи; реалізації права на справедливе задоволення потреб та рівність можливостей розвитку сучасних і майбутніх поколінь; невід'ємності захисту й підтримання належного стану навколишнього природного середовища у процесі розвитку суспільства; відповідальності держави за погіршення стану навколишнього природного середовища; нарощування національного потенціалу країни для забезпечення сталого розвитку; здійснення заходів щодо екологізації господарської діяльності, усунення причин негативного антропогенного впливу на якість навколишнього середовища, а не його наслідків; забезпечення у встановленому законодавством порядку доступу населення до екологічної інформації, включаючи інформацію про небезпечні матеріали та види діяльності; співробітництва у створенні відкритої міжнародної економічної системи, яке веде до економічного зростання і сталого розвитку всіх країн; стримування та попередження переміщення /перевезення, переносу/ в інші країни будь-якої діяльності або речовин, що вважаються шкідливими для здоров'я людини; проведення оцінки екологічних наслідків усіх видів діяльності, які можуть негативно вплинути на навколишнє природне середовище; зменшення різниці рівнів життя різних верств населення і подолання бідності та ін.

Враховуючи наведені принципи, основними цілями сталого розвитку є:

- економічне зростання – формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, забезпечення можливостей, мотивів і гарантій праці громадян, якості життя, раціонального споживання матеріальних ресурсів;
- охорона навколишнього природного середовища – створення громадянам умов для життя в якісному навколишньому природному середовищі з чистим повітрям, землею, водою, захист та відновлення біорозмаїття, реалізація екологічного імперативу розвитку виробництва;
- добробут – запровадження єдиних соціальних стандартів на основі науково обґрунтованих нормативів бюджетної забезпеченості одного жителя з урахуванням регіональних особливостей;

- справедливість – встановлення гарантій рівності громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя;

- ефективне (стале) використання природних ресурсів – створення системи гарантій раціонального використання природних ресурсів на основі дотримання національних інтересів країни та їх збереження для майбутніх поколінь;

- стабілізація чисельності населення – формування державної політики з метою збільшення тривалості життя і стабілізації чисельності населення, надання всебічної підтримки молодим сім'ям, охорона материнства та дитинства;

- освіта – забезпечення гарантій доступності для одержання освіти громадян, збереження інтелектуального потенціалу країни;

- міжнародне співробітництво – активна співпраця з усіма країнами і міжнародними організаціями з метою раціонального використання екосистем, гарантування безпечної і сприятливого майбутнього.

Для аграрної сфери економіки основними цілями є наступні: постійне збільшення обсягу виробництва високоякісних продуктів харчування, якісна зміна структури харчування населення, підвищення калорійності продукції; здійснення соціально-економічних перетворень на селі, перебудова земельних та майнових відносин власності, створення багатоукладної економіки; формування економічної збалансованості аграрного виробництва у регіонах з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу, раціонального використання природно-економічних умов, дотримання норм екологічної безпеки під час реформування структурних продуктивних комплексів і розміщення нових виробництв; впровадження екологічно прогресивних, адаптованих до місцевих умов технологій, реалізація заходів щодо підвищення родючості ґрунтів; прискорений розвиток та модернізація переробної сфери, зменшення втрат продукції. Визначаючи особливості функціонування аграрного сектору економіки зазначимо, що він має великі перспективи переходу на модель сталого розвитку. Виходячи з цього, наведені нижче

вектори сталого розвитку є адаптивними щодо аграрного виробництва.

Як бачимо, серед принципів і цілей сталого розвитку важливу роль відіграє екологізація суспільства. З метою забезпечення сталого розвитку України охорона навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів мають розглядатися не як самоціль, а як невід'ємна частина процесу розвитку. Основними напрямками екологізації економіки мають стати: прийняття превентивних заходів, складовими яких є: послідовна екологізація всіх ланок суспільного виробництва, структурна перебудова економіки й урахування вимог екологічної безпеки, орієнтація на якісні соціально-технологічні перетворення сучасного суспільства; визначення фіксованої частки валового внутрішнього продукту, що спрямовується на охорону навколишнього середовища; формування збалансованої ефективної структури споживання, в основі якої лежать принципи раціональності та безвідхідності; встановлення обмежувальних цін на енергоносії, перехід до загальної обов'язкової системи платного природокористування; інституційні перетворення з метою формування нового правового й економічного механізму взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та природокористувачів, включення екологічного імперативу в структурно-інвестиційну політику, перехід до екологічно чистого виробництва; вдосконалення законодавства і нормативної бази в сфері охорони, використання й відтворення природних ресурсів та забезпечення природного середовища застосуванням економічних і адміністративних санкцій; розвиток системи екологічної сертифікації, екологічного аудиту та страхування, ліцензування небезпечних видів діяльності, поступовий перехід на систему міжнародних стандартів технологічних процесів, які ведуть до зниження негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє природне середовище.

Політика перекладання концептуальних ідей сталого розвитку у проєктивну площину передусім стосується впорядкування інвестиційної політики. Процес інвестування сталого розвитку має безперервний харак-

тер, що хвилюподібно переходить від етапу наукових досліджень до проєктування та реалізації (рис. 2).

У цьому контексті важливо відзначити, що *власні ресурси є найбільш адекватною основою для сталого розвитку національного господарства, а їх перетворення у продуктивний капітал – необхідний процес для забезпечення сталого розвитку України.* Вкрай небезпечною є ситуація, коли держава не забезпечена достатньою мірою власними ресурсами для проведення конкретних дій. Враховуючи саме внутрішню мотивацію з боку держави для реалізації політики сталого розвитку, дефіцит ресурсів у багатьох випадках виступає однією з основних перешкод у цій площині.

За наявності подібного факту держава повинна генерувати власні стимулюючі фактори для розв'язання цієї проблеми. Необхідно ширше залучати регіони до розв'язання проблеми генерації ресурсного потенціалу. Найкращою позицією в цьому відношенні є акумуляція внутрішньорегіональних ресурсів. З цією метою територіальні органи влади повинні проводити власну політику, спрямовану на формування необхідного ресурсного забезпечення. Кожний регіон, незалежно від рівня розвитку, характеризується певними можливостями для власних напрацювань у даній сфері – при чіткій позиції, навіть при найнесприятливіших вихідних умовах, вірогідним є пошук локальних ресурсів.

Визначаючи основні домінанти сталого розвитку України, доцільно зосередити увагу на наступних позиціях: 1. *Формування адекватної національним інтересам системи господарювання за принципом “від індивідуалізму – до корпоративізму”.* 2. *Розвиток муніципального та регіонального корпоративного господарського простору.* 3. *Капіталізація територіальних активів як принцип організації господарських відносин.* 4. *Формування розвиненого інституційного середовища. Подібні принципи важливо запроваджувати для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки, що дасть змогу суттєво полішити його якісні й кількісні параметри функціонування.*

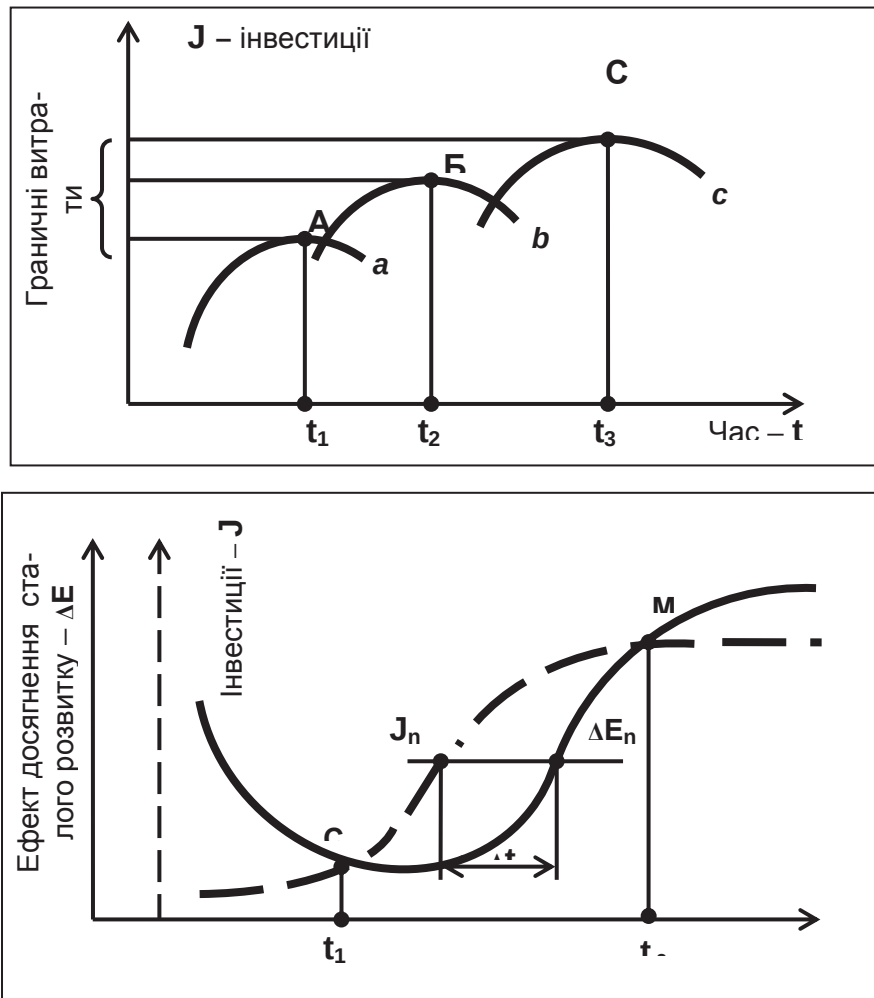

Рис. 2. Проективний рівень забезпечення сталого розвитку

Джерело: Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. С. Патона. – К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.

По-перше, необхідно реалізувати трансформацію системи господарювання у напрямі "від індивідуалізму – до корпоративізму". У цьому відношенні передбачається активізація процесів корпоратизації відносин. Термін корпоратизація вживається в Україні для характеристики процесів, у результаті яких підприємства стають певною мірою незалежними від державних органів. Однак, незважаючи на необхідність запровадження корпоративних відносин, недостатньо вивченими залишаються багато аспектів корпоратизації економіки в Україні, особливо ті з них, які визначають її інституціонально-ціннісну природу, тобто дослідження корпоратизації відносин. Корпоратизація відносин у сучасній українській дійсності розглядається в основному як юридична категорія, а не така, що належить до соціально-економічних відносин власності. Розви-

ток корпоративних відносин доцільно розглядати у системі муніципального та регіонального господарського простору (друга позиція).

Капіталізація територіальних активів як принцип організації господарських відносин розглядається як третій аспект щодо пріоритетів сталого розвитку України. Відомо, що одним із важливих напрямів зростання вартості активів є проведення їх капіталізації, під якою розуміють трансформацію коштів (частини чистого прибутку або інших прибутків) у додану вартість, або фактори виробництва, внаслідок чого досягається збільшення розміру власних коштів. Подібний процес давно вже став звичним явищем на рівні підприємств, коли з метою збільшення вартості проводять їх капіталізацію. У сфері використання територіальних активів також можливо використовувати процедуру капі-

талізації для зростання їх вартісних показників. Крім того, вона дасть змогу сформулювати реальне уявлення про вартість просторових ресурсів, яка б відповідала поточним вимогам.

По-четверте, у зв'язку із поглибленням ринкових перетворень і регулярними перекосами в реалізації пріоритетів соціально-економічного розвитку виникла потреба в подальшому проведенні інституціональних змін, які прямо чи опосередковано торкаються всіх стадій відтворювального процесу. Інституціональні зміни мають змінити принципи взаємодії державних інститутів та інститутів громадянського суспільства, що каталізує приватну ініціативу в окремих ланках господарського комплексу й сприятиме збалансованому перерозподілу матеріальних та духовних благ. Існуюче інституціональне середовище національної економіки гальмує позитивні зрушення як у виробничій сфері, так і в невиробничій, посилює деформаційні тенденції у структурі нагромадження та споживання. Особливо напружена соціально-економічна ситуація склалась у сферах діяльності, де прибуток має рентну основу, що проявляється у привласненні левової частки рентних доходів вузьким колом осіб. Проблеми недосконалого інституціонального середовища є актуальними не лише для України, а й для інших країн пострадянського табору.

Враховуючи мультивекторність напрямів сталого розвитку держави, важливо, щоб його проектування передбачало забезпечення цілісності концепції предметного бачення в різноманітних соціально-економічних об'єктах управління. Відповідно до цього, економіка як інструмент упорядкування відносин людини з природою в різні періоди часу може орієнтувати потоки фінансових ресурсів на розв'язання різних пріоритетних цільових завдань: А – духовно-культурна компонента людини; Б – фізіологічна компонента людини; В – забруднення навколишнього середовища; Г – природні екосистеми. У цій системі гармонійно поєднуються екологія людини та екологія простору. З'єднувальною ланкою між цими складовими є економіка.

Як бачимо, концептуальні засади забезпечення сталого розвитку України значною мірою ґрунтуються на принципі просторовості. Принцип передбачає врахування як

власне загального концепту просторовості, так і територіальної складової. Загальний концепт просторовості базується на тому, що держава функціонує в межах певних координат, які визначаються конкретними характеристиками. Саме в межах цих координат відбуваються функціонування держави, всі процеси й обміни. Відзначимо, що просторовість має важливе значення для аграрної сфери, враховуючи вагомий територіальний варіації її розвитку як наслідок впливу комплексу факторів.

Територіальна складова передбачає врахування стратегічних і тактичних переваг конкретних просторових одиниць у контексті забезпечення сталого розвитку держави в цілому. З цією метою передбачається розробка соціально-економічних та екологічних програм розвитку територій, формування місцевих бюджетів з урахуванням пріоритетності цілей і завдань сталого розвитку, реалізація комплексу заходів збалансованого розвитку регіонів, серед яких першочергове значення мають наступні: досягнення природно-господарської збалансованості в соціально-економічному розвитку регіонів; проведення структурних змін економіки регіонів щодо зростання частки обробної промисловості з орієнтацією на виготовлення наукомісткої продукції машинобудування із зниженим ресурсоспоживанням; формування регіонального господарського механізму, що може регулювати соціально-економічний і екологічний розвиток, в тому числі й антропогенний вплив на довкілля; поліпшення найважливіших територіальних пропорцій, підвищення рівня економічного розвитку регіонів за рахунок ефективнішого використання внутрішньорегіональних умов, ширшого залучення ресурсів місцевого значення, сприяння розвитку підприємницької діяльності, трансформації аграрного сектору економіки регіонів з урахуванням рівня їх екологічної адаптованості; реконструкція промислових комплексів на регіональному рівні з урахуванням господарської місткості локальних екосистем; розвиток рекреаційно-оздоровчих комплексів у Причорномор'ї, Карпатах та підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів регіонів України; здійснення заходів щодо нормалізації екологічного стану й ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, визначення шляхів розвитку та використан-

ня господарського потенціалу радіоактивно забруднених регіонів; запровадження басейнового принципу управління водокористуванням і регулювання водних відносин.

Констатуючи важливість територіальної складової, необхідно щоб вона гармонійно узгоджувалася із системою загальнодержавних пріоритетів. Таким чином, просторові системи можливо розглядати як фундаментальні складові національного рівня. Проходячи через трансформації процесу сталого розвитку, вони набувають нових якостей, *а вихід на нові етапи сталого розвитку здійснюється в результаті інституціоналізації та соціалізації інновацій, їх переходу у традиції* (рис. 3).

Узагальнюючою властивістю просторових систем виступає динамічність, яка стосується процесів і характеру змін стану еле-

ментів (підсистем), зв'язків та відмінностей між ними в часі. Однією із складових динаміки розвитку просторових систем є динамічність процесів їхнього розвитку. На кожному рівні ієрархії існують власна логіка й динаміка розвитку, що передаються на низові рівні, які, в свою чергу, ускладнюють дослідження динаміки розвитку просторової системи. Регіональне господарство органічно входить у національне господарство, яке залучається до світогосподарських зв'язків. Вони покликані розв'язувати, з одного боку, соціальні завдання щодо гармонійного суспільного розвитку на власному рівні, з іншого – економічні завдання як підсистеми суспільного поділу праці, з третього – завдання раціонального використання, відтворення природно-ресурсного потенціалу, забезпечення екологічної безпеки.

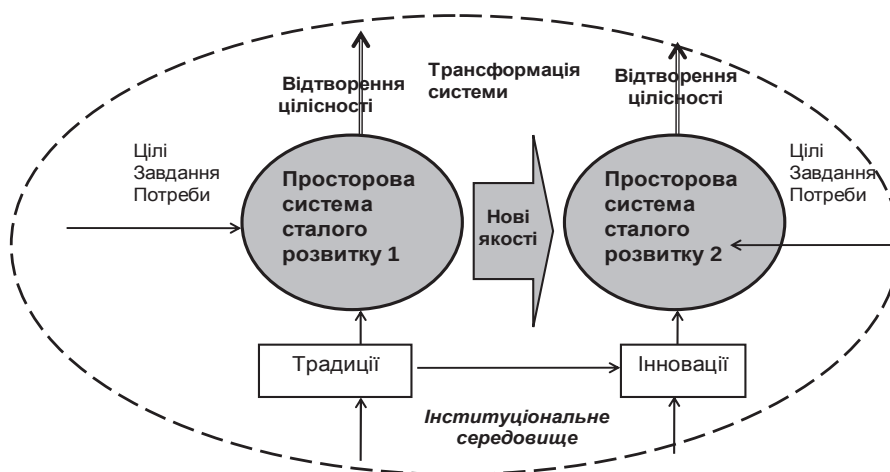

Рис. 3. Просторова модель динаміки сталого розвитку України

Джерело: Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2012. – 72 с.

У межах просторової моделі відбувається *відтворення сталого розвитку територіальних утворень*. Основними дієвими суб'єктами цього є процеси відтворення територіальних ресурсів, територіальної економічної діяльності, які взаємодіють з інститутами гармонізації територіальних суб'єктів господарювання (рис. 4). У межах територіального фінансового простору реалізують власний потенціал інвестиційні потоки, банківські структури, фінансові ринки, міжбюджетні відносини.

У цілому відзначимо, що відтворення – процес динамічний, це безперервний рух економічних потоків у часі. Динаміка відтворення завжди має певний вектор (спрямованість). Динамічність відтворення дає змогу застосувати до національної економіки такі параметри, як її минуле, сучасне і майбутнє, тобто уявити її еволюцію як послідовну й закономірну зміну стану економіки. Динаміка має кілька варіантів.

Якщо у процесі відтворення відбувається зростання обсягу національного продукту на ґрунті збільшення кількості застосованих

факторів виробництва або зростання ефективності їх використання, то має місце еко-

номічне зростання.

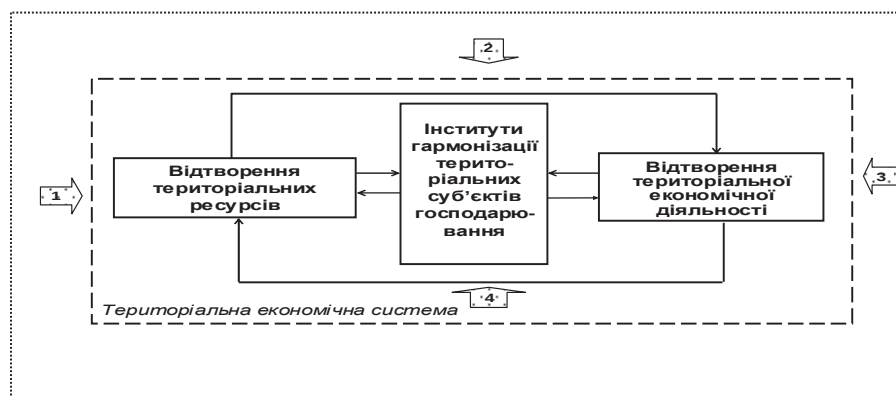

Рис. 4. Схема відтворення сталого розвитку територіальних утворень (територіальний фінансовий простір: 1– інвестиційні потоки; 2 – банківська структура; 3 – фінансові ринки; 4 – міжбюджетні відносини)

Джерело: Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього / Хвесик М.А., Бистряков І.К., Левковська Л.В., Пилипів В.В.; за ред. акад. НААН М.А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 465 с.

Економічне зростання здійснюється на ґрунті виробничого нагромадження як різниці між інвестиціями (виробничими капітальними вкладеннями) і заміщенням виходу засобів праці. Завдяки нагромадженню збільшується обсяг продуктивного капіталу (за рахунок чистих інвестицій), в результаті чого з кожним новим циклом утворення зростає обсяг національного продукту й добробуту народу.

Економічне зростання передбачає, таким чином, розширене відтворення виробництва, тобто повторення виробництва з року в рік у всезростаючих масштабах. Джерелом розширеного відтворення (нагромадження) при цьому є додатковий продукт, частина якого спрямовується у фонд нагромадження.

Проте буває й просте відтворення, коли обсяги виробленого продукту і факторів виробництва поповнюються у незмінних масштабах. При цьому нагромадження відсутнє, тому фонд нагромадження не утворюється; просте відтворення забезпечується фондами заміщення (відновлює незмінний обсяг капіталу й природних ресурсів) і споживання (відновлює незмінний обсяг праці та підприємницьких здібностей, а також забезпечує споживання непрацездатних). Можливе і звужене відтворення, коли виробництво з кожним роком скорочується.

Визначальну роль у розв'язанні завдань сталого розвитку відіграє капіталізація природних

ресурсів, оскільки дає змогу сформулювати цілі підвищення інвестиційної привабливості та ефективності використання місцевих ресурсів (рис. 5). Капіталізація природних ресурсів зумовлює розміщення активів природного капіталу у зоні впливу бізнес-структур, що взаємодіють з інвестиційним центром при владних структурах, що, у кінцевому підсумку, призводить до перерозподілу дивідендів між власниками природних ресурсів.

Капіталізація напряму пов'язана з питаннями оцінки ресурсного потенціалу. Оцінка природних багатств країни, їхня зміна у процесі економічного розвитку є важливими завданнями для економіки природокористування. Коли природні ресурси осмислюються у капітальній формі, що свідчить про їхню потенційну участь у процесах виробництва і споживання, така оцінка набуває особливого значення для економіки. Тому й зміни, що відбуваються в економічній системі, значною мірою впливають на оцінку природного капіталу як найбільш вивченої щодо корисних властивостей частини природного багатства. Світова фінансова криза, безперечно, також коригує оцінку природного капіталу.

Властивість виробляти дохід є базою для оцінки природних ресурсів. Останні, що використовуються у виробництві як засоби праці (припливи, водопади, геотермальні джерела тощо – природні сили) та предмети праці (вода – природні джерела речовини,

що підлягає обробітці) належать відповідно до основного чи оборотного капіталу. Земля як фактор сільськогосподарського виробництва взагалі унікальна через здатність відтворювати продукт завдяки родючості. Вона

є водночас і предметом праці (у виробництві засобів виробництва), й засобом праці (у виробництві предметів споживання) і належить до основних виробничих фондів сільськогосподарства.

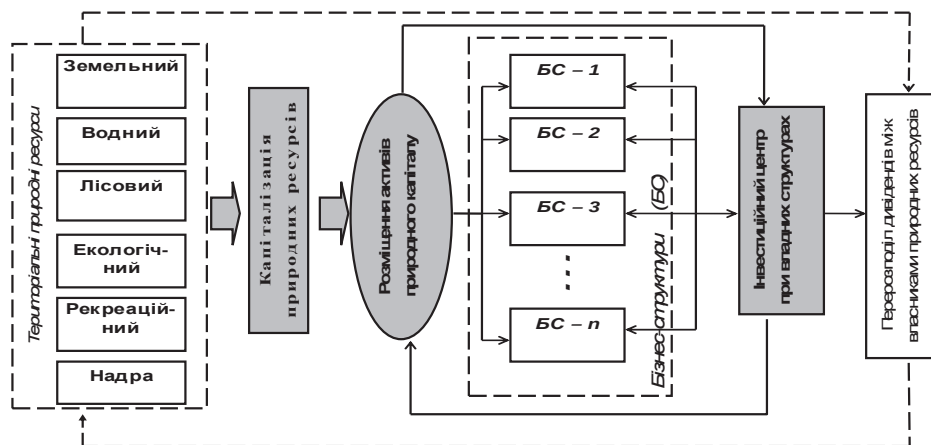

Рис. 5. Схема відтворення природного капіталу

Джерело: Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього / Хвесик М.А., Бистряков І.К., Левковська Л.В., Пилипів В.В.; за ред. акад. НААН М.А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 465 с.

Із капіталізацією тісно пов'язуються *сценарії використання ресурсів сталого розвитку території* (рис. 6). У цьому випадку капіталіза-

ція територіальних активів визначається взаємозв'язками з формуванням умов для залучення капіталу.

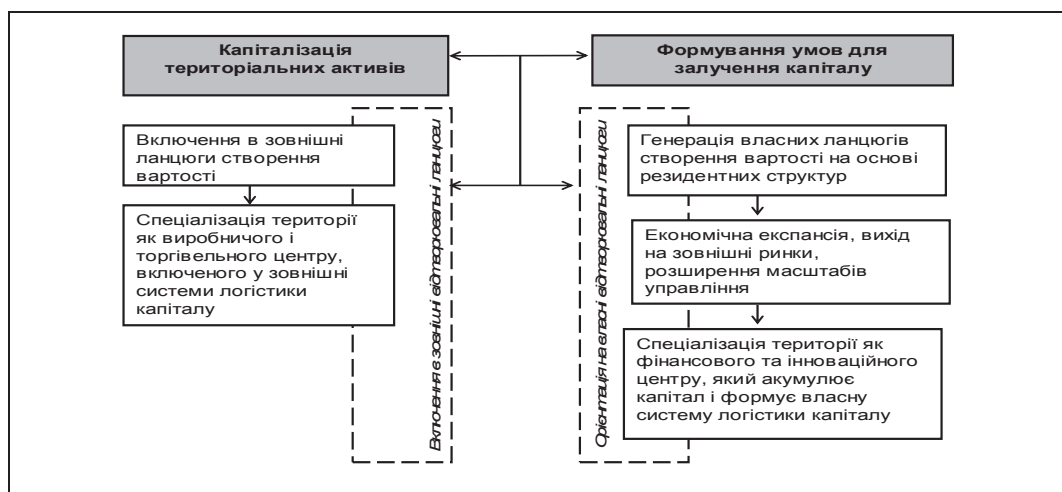

Рис. 6. Сценарії використання ресурсів сталого розвитку території

Джерело: Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього / Хвесик М.А., Бистряков І.К., Левковська Л.В., Пилипів В.В.; за ред. акад. НААН М.А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 465 с.

Ефективним способом введення в оборот некапіталізованих елементів національного багатства є *механізм сек'юритизації активів* (рис. 7). В економічній теорії під *сек'юритизацією* розуміють процес перетворення малоліквідних фінансових активів на ін-

струменти ринку капіталів, що придатні для продажу. На суми виданих кредитів банки випускають цінні папери і продають їх. Цей механізм дає змогу знизити кредитні ризики та забезпечити приплив грошей у банк до настання термінів погашення кредиту.

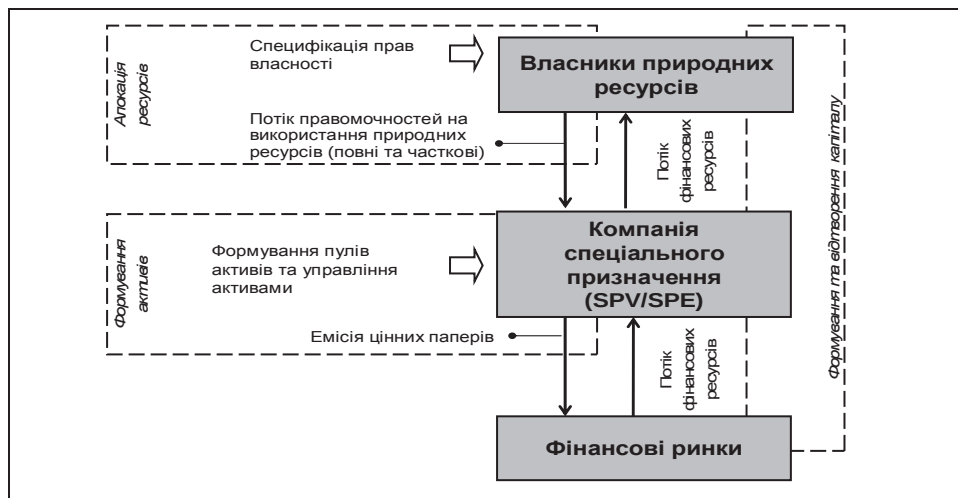

Рис. 7. Сек'юритизація ресурсів сталого розвитку територій

Джерело: Сталій розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього / Хвесик М.А., Бистряков І.К., Левковська Л.В., Пилипів В.В.; за ред. акад. НААН М.А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 465 с.

Сек'юритизація – це фінансовий механізм перетворення незадіяних активів у такі, що обертаються, за допомогою фондових ринків шляхом надання необоротним активам форми ліквідних цінних паперів, які забезпечуються як самими активами, так і грошовими потоками, що ними генеруються.

Сек'юритизація природних ресурсів повинна включати в себе такі блоки: алокація ресурсів, у рамках якої відбувається специфікація прав власності на них і створення диверсифікованого пулу активів; створення компанії спеціального призначення SPV, яка бере на себе управління відокремленим пулом активів; формування й відтворення капіталу рефінансуванням пулу активів на ринку капіталів або грошовому ринку за допомогою випуску цінних паперів.

Одним із векторів перетворень у контексті сталого розвитку є акціонування виробничого та природного капіталу. У цьому випадку передбачається рух ресурсного потенціалу, просторових рівнів управління (які контактують з вибором типу комерційної корпорації) до акціонування капіталу.

Поряд із запровадженням процесів акціонування, з метою забезпечення комплексності, важливо активізувати і корпоративні відносини. Недостатньо вивченим залишається багато аспектів корпоратизації в Україні, особливо ті з них, які визначають інституціонально-ціннісну природу ресурсів, тобто до-

слідження корпоратизації відносин. Корпоратизація відносин в українській дійсності розглядається в основному як юридична категорія, а не така, що належить до соціально-економічних відносин власності. Вартісне мислення як інструмент ефективного розвитку корпоратизації відносин не сформувалося ще як чітко виражений напрям у вітчизняній науці.

Слід зазначити, що корпоратизація – складний процес, який не обмежується тільки створенням різного типу корпоративних утворень. Загалом – це визначна форма ідеології соціально-економічних відносин, які ґрунтуються на сучасній інституціональній основі. У зв'язку з недостатньою водозабезпеченістю розвитку національного господарства необхідне формування інституціонального середовища нового типу, яке дасть змогу принципово змінити форми і способи залучення ресурсів у господарський оборот та їх відновлення й відтворення.

Висновки. Розуміння людством помилковості обраного природоруйнівного шляху розвитку сприяло появі низки концептуальних підходів щодо подолання проблем, що виникли, одним із пріоритетних серед яких є концепція сталого розвитку. У цілому необхідно відзначити, що структурні ознаки сталого еколого-орієнтованого розвитку господарських систем формуються в полі квадриги: духовність – культура – політика – економіка.

Наведені координати гармонійно поєднуються із “людина – господарство – природа” і визначаються тісними наслідковими взаємозв’язками.

Досліджено, що забезпечення сталого розвитку України ґрунтується на притаманних державі геополітичних, географічних, демографічних, соціально-економічних та екологічних особливостях з урахуванням наступних принципів: забезпечення гармонізації співіснування людини і природи; реалізації права на справедливе задоволення потреб та рівність можливостей розвитку сучасних і майбутніх поколінь; невід’ємності захисту й підтримання належного стану навколишнього природного середовища у процесі розвитку суспільства та ін. Для аграрної сфери економіки основними цілями є наступні: постійне збільшення обсягу виробництва високоякісних продуктів харчування, якісна зміна структури харчування населення, підвищення калорійності продукції; здійснення соціально-економічних перетворень на селі, перебудова земельних і майнових відносин власності, створення багатокладної економіки; формування економічної збалансованості аграрного виробництва у регіонах з урахуванням їх природно-ресурсного потенціалу, раціонального використання природно-економічних умов, дотримання норм екологічної безпеки під час

реформування структурних продуктових комплексів та розміщення нових виробництв; впровадження екологічно прогресивних, адаптованих до місцевих умов технологій тощо.

Визначаючи основні домінанти сталого розвитку України, доцільно зосередити увагу на наступних позиціях: 1. Формування адекватної національним інтересам системи господарювання за принципом “від індивідуалізму – до корпоративізму”. 2. Розвиток муніципального та регіонального корпоративного господарського простору. 3. Капіталізація територіальних активів як принцип організації господарських відносин. 4. Формування розвиненого інституційного середовища. У контексті цих магістральних процесів важливим є забезпечення реалізації просторової моделі динаміки сталого розвитку України, відтворення сталого розвитку територіальних утворень, капіталізація природних ресурсів, механізм сек’юритизації активів, акціонування виробничого й природного капіталу, активізація корпоративних відносин.

Напрямами подальших досліджень є наступні: розширення ключових напрямів забезпечення сталого розвитку держави і регіонів, визначення пріоритетів сталості відносно аграрного сектору економіки, системи показників оцінки реалізації процесів сталого розвитку та ін.

Список використаних джерел

1. Аграрна реформа в Україні / [П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров; ред.: П.І. Гайдуцький]. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2005. – 422 с.
2. Барнз В. Нові регіональні економіки / В. Барнз, Л. Ледебур. – Л.: Літопис, 2003. – 196 с.
3. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики / А.Г. Гранберг. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
4. Економічний розвиток України : інституціональне та ресурсне забезпечення / [О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегубчук та ін.]. – К., 2005. – 540 с.
5. Регіональна економіка : навч. посіб. / [Я.Б. Олійник, С.П. Запотоцький, О.Ю. Кононенко та ін.]. – К.: КНТ; Видавець Фурса С.Я., 2008. – 440 с.
6. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України [Електронний ресурс]: аналіт. доп. / за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 104 с. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/0623_dop-b3314.pdf.
7. Соціогуманітарний простір і розвиток продуктивних сил України : методологічні аспекти визначення взаємодії / [наук. ред. Хвесик М.А.]. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – 92 с.
8. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів / М. А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.
9. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування : пострадянський формат / Хвесик М.А. – К.: Кондор, 2007. – 798; Юрченко А. Д. Сучасна земельна політика України / А.Д. Юрченко, Л.Д. Греков, А.М. Мірошніченко, А.В. Кузьмін. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012 р.

*